

УДК 351.88

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.3.7>

Корнієнко Олексій Васильович,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психодіагностики та клінічної психології

факультету психології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0001-7014-5940

ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ «МЕДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ» СТУДЕНТАМ-ІНОЗЕМЦЯМ ІНСТИТУТУ БІОЛОГІЇ ТА МЕДИЦИНИ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА МАТЕРІАЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ 2018–2019 РОКІВ

EXPERIENCE OF TEACHING “MEDICAL PSYCHOLOGY” TO FOREIGN STUDENTS OF THE INSTITUTE OF BIOLOGY AND MEDICINE OF KYIV NATIONAL TARAS SCHEVCHENKO UNIVERSITY

Представлена стаття розкриває зміст особливостей викладання «Медичної психології» студентам-іноземцям, представникам різних східних культур, віросповідань, стилів життя: Ірану, Іраку, Індії, Південної Кореї, Японії, Африки, Єгипту. Особливостями досвіду змішаного викладання дисципліни для майбутніх лікарів – студентів третього курсу Інституту Біології та Медицини було те, що навчальний процес розпочався традиційно до впровадження локдауну на Україні саме перед початком поширення Covid-19. Після офіційного розпорядження адміністрації Київського національного університету імені Тараса Шевченка навчальний процес проходив дистанційно до кінця навчального 2018–2019 року із застосуванням комплексних мультимедійних засобів: інтернету, електронної пошти кожного учасника навчального процесу, активного користування мобільним зв'язком (месенджер, вайбер, телеграм, фейсбук, інстаграм), скайп-відеоконференції. Авторським напрацюванням слід вважати створену навчальну групу на фейсбук «Medical Psychology» (Медицина психологія) Інститут Біології та Медицини КНУ імені Тараса Шевченка (2020)» (<https://www.facebook.com/groups/522233258413026/about>) із включенням усіх навчально-методичних матеріалів, результатів навчання студентів: текстів презентацій, скайп-відеолекцій, захистів презентацій студентів, результатів вивчення дисципліни «Медицина психологія». Для більш динамічного й зрозумілого сприйняття змісту статті включено сім малюнків із виділенням академічного розвитку актуальності питання застосування Facebook у навчально-виховній, науковій діяльності й сучасних способах поширення інформації в одній із популярних мереж світу за тривалий період упродовж 2007–2021 років. Ключовим питанням роботи є поширення досвіду викладання / навчання “Medical Psychology” змішаної форми навчання та пошук однодумців. Таким, чинном, було проведене змішане навчання для 15 студентських груп, всього 129 студентів. Усі бажаючі можуть проглянути рекомендовану сторінку на фейсбук, висловити своє враження, відзначити в коментарях найкращі презентації студентів, відеовиступи, рекомендовані періоджерела.

Ключові слова: змішане навчання, медична психологія, студенти-медики східних культур, мультимедійні засоби навчання, інтерактивний діалог викладач – студент, скайп-відеоконференція.

The presented article reveals the content of the peculiarities of teaching “Medical Psychology” to foreign students, representatives of different oriental cultures, religions, lifestyles: Iran, Iraq, India, South Korea, Japan, Africa, Egypt. The peculiarities of the experience of mixed teaching of this discipline for future doctors of third-year students of the Institute of Biology and Medicine was that the educational process began traditionally before the introduction of lockdown in Ukraine just before the spread of Covid-19. After the official order of the administration of Taras Shevchenko National University, the educational process took place remotely until the end of the 2018–2019 academic year with the use of complex multimedia tools: Internet, e-mail of each participant in the educational process, active use of mobile communication (messenger, viber, telegram, Facebook, Instagram), Skype video conference. The author’s work should be considered the created study group on Facebook “Medical Psychology” Institute of Biology at Medicine Taras Shevchenko National University (2020) <https://www.facebook.com/groups/522233258413026/about> with the inclusion of all teaching materials, student learning outcomes: texts of presentations, skype-video lectures, defenses of student presentations, results of studying the discipline “Medical Psychology”. For a more dynamic and understandable perception of the content of the article, seven drawings are included highlighting the academic development of the relevance of Facebook in educational, scientific activities and modern ways of disseminating information in one of the world’s most popular networks for a long period during 2007–2021. The key issue of this article is to disseminate the experience of teaching / learning “Medical Psychology” of a mixed form of learning

and finding like-minded people. Thus, blended learning was conducted for 15 student groups, a total of 129 students. Anyone can view the recommended page on Facebook, express their impressions, note in the comments the best student presentations, video presentations, recommended pre-sources.

Key words: *blended learning, medical psychology, medical students of oriental cultures, multimedia teaching aids, interactive teacher-student dialogue, skype video conference.*

Важливість систематизованих матеріалів статті пов'язана з тривалим пошуком автора впровадження в навчальний процес факультету психології Київського національного університету (далі – КНУ) імені Тараса Шевченка змішаних форм навчання як традиційної аудиторної, так і дистанційної організації роботи з студентською молоддю. Загальний досвід науково-методичної та наукової діяльності автора статті 27 років. Важливим є виокремлення динамічного розвитку професійного розвитку та роботи викладача-психолога впродовж 1994–2021 років. Вважаю за доцільне нагадати про публікації фахівців які розпочали свій непростий шлях у вивченні можливостей поєднання різних форм організації навчального процесу як на Україні так і закордоном. Не претендуючи на першість у дослідженні такого питання виділяю роль оглядової статті [1, с. 128–134] із відповідною назвою «Очно-дистанційна концепція безпеки та підтримання психосоматичного здоров'я студентської молоді 2006–2009 роки». Зміст статті присвячений уважному аналізу та огляду публікацій у такому напрямі. За останні роки над впровадженням нових навчальних технологій працюють різні фахівці, наприклад, у статті [2, с. 38–45] «Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування та управління» розглядаються базові вимоги, щодо розробки навчально-методичних матеріалів, що потребує врахування психологічних закономірностей сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, а також, вікових особливостей студентів. У роботі двох авторів [3, с. 199–203.] «Електронне дистанційне і комбіноване навчання у львівських вищих освітніх закладах» проводиться огляд організації навчального процесу з впровадженням дистанційної форми навчання у декількох вузах: Львівського національного університету імені І. Франка, Національного університету «Львівська політехніка», Університету «Львівський Ставропігон», Української академії друкарства, Львівської комерційної академії, Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління (НАДУ) при Президентові України, а також Науково-технічного центру учнівської молоді Шевченківського району м. Львова.

Виділяючи прізвища новаторів навчального процесу, котрі створили теоретико-методологічну базу та представили власні напрацювання поетап-

ного впровадження комбінованих форм традиційного та дистанційного навчання, з глибоким авторським підходом кожного з наведених фахівців: [4, с. 141–148], [5, с. 48–49], [6, с. 84–88], [7, с. 7–14], [8, с. 79–84], [9, с. 27–28], [10, с. 35–37], [11, с. 13–14]. Представлені авторські роботи охоплюють аналіз робіт психолого-педагогічного спрямування. У доступній літературі вітчизняних фахівців ми не знайшли згадувань про результати викладання дисципліни медико-психологічного й психодіагностично-корекційного спрямування особистості студентів різних спеціальностей через комбіновані методи навчання. Закордонні фахівці представляють інші результати організації та напрацювання практичного досвіду дистанційної освіти за даними [12, р. 491–506], які роблять акцент на значенні типу особистості та його впливу на ефективність дистанційного навчання. У навчальному посібнику [13] наводяться дані порівняння міри розповсюдження на впровадження такої системи навчання на прикладі дослідження тисячі вищих навчальних закладів у США за 2007 навчальний рік. Нижче наводиться рис.1 з перекладом основного змісту.

За даними 2007 року на прикладі восьми дисциплін слідує приблизно однакове співвідношення. Одним із виключень, є «інженерні науки», всього тільки 16% вищих навчальних закладів пропонують відповідні повні дистанційні курси з дисципліни. Такі дані можливо порівняти з співвідношенням 24% «психології» до 33% «бізнесу».

Таким чином, після наведеного узагальненого огляду літератури та обговорення теоретико-методологічних та емпіричних аспектів змішаного навчання переходимо до викладення основної ідеї автора.

Мета статті автора привернути увагу та проінформувати науково-педагогічну громадськість України про можливість застосування платформи Facebook для науково-методичної, наукової, просвітницької діяльності в професійній діяльності учителів та викладачів навчальних закладів України з урахуванням поширення власного досвіду викладання навчальної дисципліни «Медицині психології» студентам іноземцям східних країн світу в структурі Інституту Біології та Медицини КНУ імені Тараса Шевченка впродовж 2018–2019 навчального року.

Робочими питаннями статті були такі:

Examining fall 2007 penetration rates for the eight discipline areas shows roughly equally proportional representation online. The single exception is engineering, where only 16 percent of the institutions offering engineering programs have a fully online engineering program. This compares to a range of 24 percent (psychology) to 33 percent (business) for the other discipline areas.

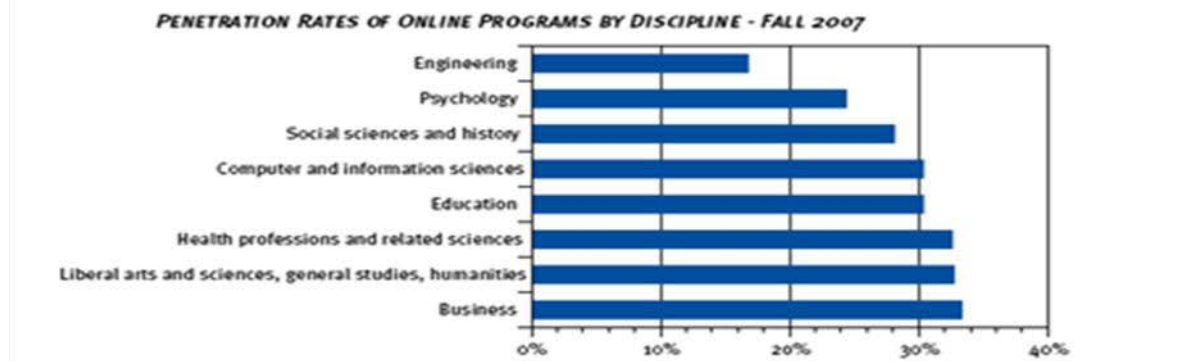

Рис 1. Динаміка впровадження дистанційного навчання за переліком спеціальностей у США за 2007 рік

1. Поширити інформацію про наявність загальної сторінки викладача Facebook [14] з метою попереднього знайомства студентів зі структурою сторінки, результатами роботи усіх учасників очно-дистанційного вивчення різних навчальних дисциплін з 2017 року. Суттєвою мотивуючою інформацією є усвідомлення загальної кількості друзів 1 661 осіб з урахуванням базових професійних інтересів, серед них були студенти різних факультетів КНУ імені Тараса Шевченка: психологи, соціологи, радіофізики, кібернетики, військові-психологи(курсанти), студенти інституту високих технологій спеціальності (фізики), студенти третього іноземці лікарі Інституту Біології та Медицини. До загальної кількості друзів особистої сторінки Facebook входили: викладачі, науковці психологи, педагоги, соціологи, філософи, тренери й викладачі, військові, радіофізики, фахівці інформаційних технологій, батьки студентів, керівники університету.

2. Розкрити й описати алгоритм організації навчального процесу на платформі Facebook на прикладі створення окремої групи для студентів іноземців східних країн: Ірану, Іраку, Індії, Південної Кореї, Японії, Африки, Єгипту для вивчення «Медичної психології» / “Medical psychology” впродовж 2018–2019 навчального року [15].

3. Забезпечити постійну онлайн-підтримку для студентів іноземців у кількості 15 академічних груп 129 осіб на етапі встановлення усіх необхідних програм на власні гаджети: Facebook, Instagram, Viber, Telegram, Messenger, Skype. Надсилання викладачу кожним студентом індивідуального підтвердження завантаження таких програм і відповідні дії викладача за принципом

дистанційно-інтерактивного опосередкованого спілкування.

4. Інформувати студентів про порядок проведення аудиторних занять до початку локдауну на Україні, важливість контролю присутності на парах через отримання від кожної групи робочих нотаток з прізвищами студентів. Це було пов’язано з значними труднощами у правильному читанні, проговорюванні, запам’ятовуванні складних імен, прізвищ студентів з різних країн Сходу.

5. Реалізувати навчання студентів за умов дистанційної взаємодії усіх учасників освітнього процесу з застосуванням мультимедійних інновацій після введення локдауну через Covid-19 в Україні. Підтримувати постійний зв’язок зі студентами, оперативно завантажувати усі досягнення навчальної діяльності майбутніх медиків третього курсу Інституту Біології та Медицини КНУ імені Тараса Шевченка до відповідної сторінки Facebook. Включити усі необхідні навчально-методичні матеріали англійською мовою, результати виконаних індивідуально-групових завдання з вивчення курсу «Медичної психології», поширити результати успішності навчання студентів через завантаження поточних відомостей з набраними балами.

6. Представити й поширити приклади застосування Facebook у професійній діяльності вчителів, викладачів України. Знайти однодумців, фахівців гуманітарних і природничих наук із практичним досвідом застосування платформи у роботі з учнівською та студентською молоддю.

Дискусія та обговорення можливостей застосування Facebook в професійній діяльності.

Група викладачів [16, с. 18–19.] Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

підготували ґрунтовну публікацію на тему: «Використання Facebook в роботі філолога» включили відповідні посилання на фахівців які розробляли такий напрям, поділилися власним досвідом. Автори публікації роблять висновок про те, що “Facebook” набуває на сьогоднішній день все більшої популярності. Він є лідером за активністю відвідування проекту: 45% зареєстрованих на цьому порталі користувачів відвідують його щодня, а 70% – частіше ніж один раз на день. Можливості “Facebook” для філолога може охопити майже всі сфери навчальної та педагогічної діяльності. Ряд таких функцій як: вільний доступ до своїх файлів (презентації, документи Word, фото), а також паролі до інших сервісів з пошуку інформації таких як онлайн бази знань, онлайн словників та різних онлайн бібліотек; синхронізація даних з декількома учнями одночасно; зберігання всієї історії активності в папці «Архів»; наявність уже існуючих або можливість створювати власні групи з вивчення іноземної мови; до записів у групах або на власній сторінці можливість прикріплювати фотографії, аудіо- або відеофайли, документи, нотатки, опитування тощо; можливість робити позначки на карті (наприклад, на Яндекс.Картах).

Включаю актуальні інформаційні дані від аналітичного *портала NapoleonCat* [17,] кількість українців зареєстрованих у Facebook перевищує 11 млн. Це 26,4% від усього населення країни. І це більше, ніж аудиторія будь-яких інших соціальних мереж. Включно з LinkedIn. В Україні ним користуються близько 2 млн осіб, що становить лише 5% населення. Додається рис. 2 для візуального підтвердження даних.

За даними досліджень *Незалежної Освітньої Корпорації TeachHub* [18,] для сучасного педа-

гога корисними в соціальній мережі Facebook можуть стати такі функції, як створення реклами, сторінок, груп та подій; обговорення публікацій, фото чи відео; організація опитувань та голосувань; спілкування в режимі реального часу; додавання декількох контактів до чату; організація відеозв'язку; можливість групової діяльності тощо.

Соціальну мережу Facebook можна використовувати для:

- групового навчання (для роботи в навчальних міні-групах);
- персонального навчання (для самоосвіти);
- випадкового навчання (можливість пізнати щось нове несвідомо);
- внутрішньо шкільного навчання (використання з метою інформування щодо функціонування навчального закладу й заходів, пов'язаних із цим).

Звертаю увагу на корисність представленої інформації для учителів загальноосвітніх шкіл. Facebook як мережу, також, доцільно використовувати для проведення позакласної роботи і для спілкування між учасниками олімпіад, змагань, літніх шкіл, семінарів, таборів, гуртків та ін., що дозволяє не тільки створити позитивний емоційний клімат заходів, а і підвищити їхню якість проведення.

Незалежна Освітня Корпорація поширила інформацію з включенням практичних порад та результатів застосування Facebook в навчально-виховній роботі.

1. Література: створення профілю (або групи) головного герою твору та додавання потрібних зображень, посилань, обговорень, які відповідають характеру цього герою (наприклад, група *Ліна Костенко. Вірші*).

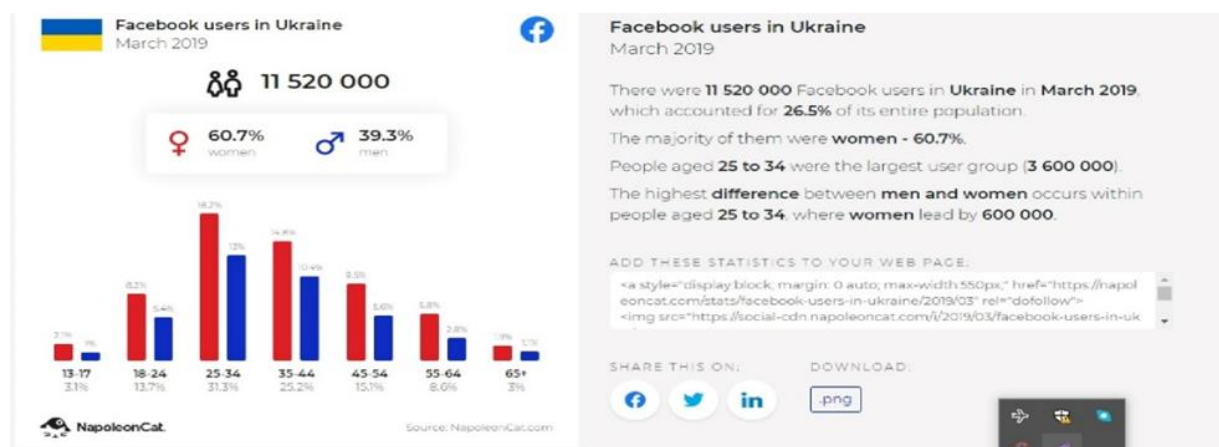

Рис. 2. Кількість українців зареєстрованих у Facebook

2. Відстеження подій в житті відомих людей, які пов'язані з вивченням певної теми (наприклад, сторінки письменників **Оксани Забужко** чи **Олександра Жовни**).

3. Вивчення географії (публікація інформації про географічні об'єкти, їхні фотознімки та рельєф з посиланням на інтерактивні карти тощо). Прикладом є відкрита група **Цікава географія**.

4. Спілкування з однолітками з інших міст чи країн (в тому числі й у процесі виконання дослідницьких завдань).

5. Проведення швидких опитувань з будь-якої теми (в рамках навчальних чи наукових досліджень), вивчення суспільної думки тощо.

6. Розміщення фотоальбомів зі світлинами з подорожей, шкільних заходів, олімпіад, конкурсів тощо.

7. Використання хештегів для відслідковування дописів та обговорень з тематики, що вивчається. Наприклад, хештег #коллайдер або #collider допоможе переглянути сторінки та дописи, в яких зустрічається цей термін.

8. Швидке спілкування з батьками стосовно навчання учнів, повідомлення новин тощо.

9. Організація інтерактивних конкурсів для школярів (наприклад, конкурс **Весела наука**) та багато інших.

Успішна професійна реалізація сучасного вчителя неможлива без його **участі в різних конкурсах, форумах, конференціях, спілкування в професійних спільнотах**, про які він може швидше дізнатися саме з мережі Facebook: *Teach Hub Corporation*, конкурс «Учитель року», ED LAB: *Платформа Інноваційної Освіти*, рух *EdCamp Ukraine*, *Освіторія*, *Global Teacher Prize Ukraine* та інші.

Отже, сучасний вчитель може ефективно використовувати соціальну мережу Facebook

як для ефективнішого й цікавого навчання учнів, так і для свого розвитку та професійного вдосконалення.

Включаю посилання на одну із останніх власних публікацій пов'язаних з темою та змістом представленої статті. Матеріали якої включені до збірника “International scientific and practical conference Pedagogy, Psychology and teaching methods: conference proceedings”, що відбулася в місті Рига, Латвія, 16–17 липня 2021 року. У змісті публікації на тему: Facebook як платформа аудиторного/дистанційного викладання / навчання (особистий досвід 2018–2021 роки) [19, с. 192–196] і списку використаних джерел включені посилання на 22 навчальні групи з назвами дисциплін, що викладалися (обов'язкових та за вибором) у структурі власної сторінки Facebook відповідно до навчального навантаження викладача 2018–2021 роки.

Ключовим питанням статті є розкриття змісту та демонстрація деяких фрагментів викладання / навчання дисципліни “Medical Psychology” студентам іноземцям медикам третього курсу Інституту Біології та Медицини КНУ імені Т.Г. Шевченка з урахуванням досвіду викладача аудиторно-дистанційного роботи на платформі Facebook. Включаю як приклад одну із ключових фотографій на прикладі рис. 3

Наступним важливим кроком є включення узагальненого рис. 4 «Загальна схема викладання / навчання “Medical Psychology” студентам іноземцям медикам третього курсу Інституту Біології та Медицини КНУ імені Т.Г. Шевченка

Переходимо до демонстрації виконаних завдань студентами медиками третього курсу на прикладі рис. 5:

За змістом рис. 6 можна бачити як проходило дистанційне обговорення захищеної презентації

Рис.3 Приклад однієї з основних сторінок “Medical Psychology” на Facebook

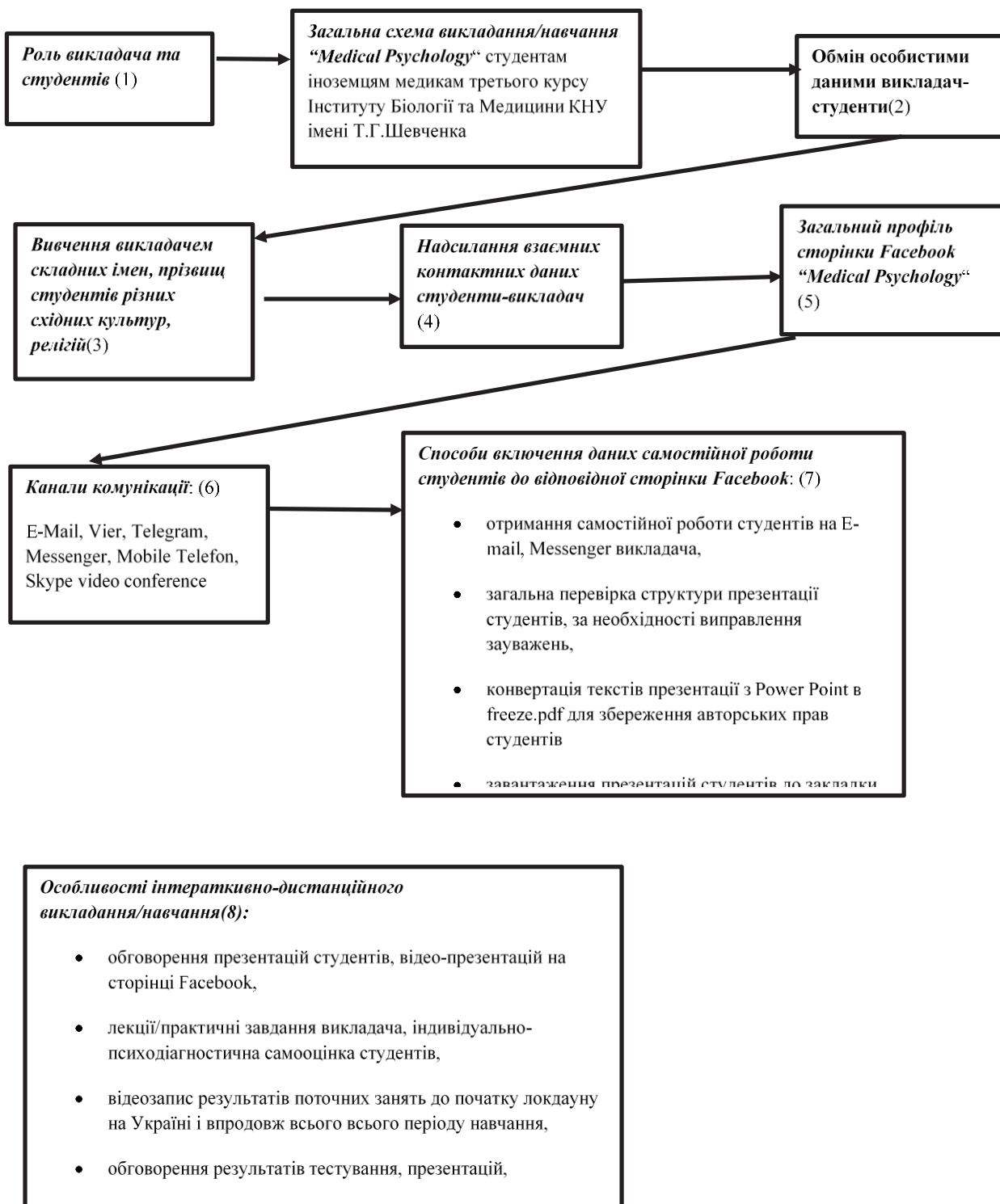

Рис. 4 Загальна схема викладання/навчання "Medical Psychology" студентам іноземцям медикам третього курсу Інституту Біології та Медицини КНУ імені Т.Г. Шевченка.

студента. Наприклад, 10 учасників відзначили якість змісту презентації відповідним символом Facebook, проглянули 48 учасників, встановлено одне поширення. Більшість студентів захищали свої презентації через Skype video conference під-

тримали пропозицію викладача включати повний текст відео до робочої сторінки Facebook, із запрошенням одногрупників як оцінювачів. На нашу думку, такий підхід в організації дистанційного викладання/навчання є прогресивним та забезпе-

Рис. 5. Презентація студента третього курсу Ali Hosseini from group E2 on the topic “Anxiety”

Рис. 6. Демонстрація дистанційного обговорення захищеної презентації студента

чує доступ до самостійного перегляду, вивчення усіх рекомендованих навчально методичних матеріалів та результатів самостійного роботи студентів.

Наступним продуктивним особистим досвідом було завантаження рекомендованих відео провідних зарубіжних фахівців. У змісті рис.7 представлена інформація про Clinical Psychology. Presentation created by Irving V. Winer -ppt video online down load. Результат самостійної роботи з оцінювання та самостійного опрацювання представлений як те, що 14 учасників відзначили значення рекомендованого відео, встановлено одне поширення, два коментарі, 32 незалежних експертів проглянули матеріал.

Рис. 7. Clinical Psychology.Presentation created by Irving V. Winer -ppt video
Висновки

1. У результаті проведеного змішаного навчання з вивчення дисципліни “Medical Psychology” (Медична психологія) для студентів іноземців третього курсу медиків різних країн Сходу: Ірану, Іраку, Індії, Південної Кореї, Японії, Африки, Єгипту Інституту Біології та Медицини КНУ імені Тараса Шевченка 2018–2019 навчального року ми прийшли до таких узагальнюючих висновків з окресленням перспектив удосконалення методики змішаного навчання за надзвичайних умов розповсюдження Covid-19 на Україні та інших регіонах світу.

2. Висловлюю особисті враження про особливості співпраці з студентами 15 академічних груп, загальною кількістю 129 осіб. Необхідно було враховувати широкий комплекс чинників які впливали на результативність навчально-виховної роботи з студентами різних культурних, національних та релігійних традицій, різним рів-

Рис. 7. Clinical Psychology.Presentation created by Irving V. Winer -ppt video

нем інтелекту, мотивації до навчання, навичками володіння англійською мовою для професійного застосування. Значним опосередкованим чинником який був досліджений та активно обговорювався на парах це врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, встановлення довірливих взаємин через емпатійне слухання, створення клімату довіри, взаємопідтримки впродовж навчального процесу.

3. Дієвими виявилися теми під час вивчення курсу “Medical Psychology” з урахуванням майбутньої професійної діяльності лікарів, непростого спілкування різними людьми на межі постійно-конкуруючих та взаємодоповнюючих станів «внутрішньої картини здоров’я» та «внутрішньої картини хвороби». Тому, значний час був приділений вивченню індивідуальної типології особистості за Карлом Густавом Юнгом та двох факторної теорії особистості Ганса Юргена Айзенка (інтро-екстраверсії, емоційної стабільності / нестабільності). Було проведене індивідуально-психодіагностичне дослідження особистості кожного студента з побудовою від-

повідного профілю з практичним закріпленням навичок візуально-діагностичного оцінювання головних героїв навчальних відео. На відповідній сторінці Facebook можливо знайти збережені відеоматеріали проведених занять в аудиторіях Інституту Біології та Медицини, КНУ імені Тараса Шевченка.

4. На рис. 4 представлена узагальнена «Загальна схема викладання / навчання “Medical Psychology” студентам іноземцям медикам третього курсу Інституту Біології та Медицини КНУ імені Т.Г. Шевченка з додатковим підтвердженням того, як проводилося змішане навчання рис. 5–7.

5. Важливим з академічного боку є проведення загального порівняння успішності складання студентами іноземцями планового заліку з “Medical Psychology” 15 академічних груп, загальної кількості студентів 129 осіб. Оцінки «Відмінно» на межі 90–95 балів отримали 47 студентів, «Добре» – 50 студентів із показниками 75–86 балів, «Задовільно» – 70–73 балів. 13 студентів не були присутніми на заліку й виявилися не допущеними до його складання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Корнієнко О.В. Очно-дистанційна концепція безпеки та підтримання психосоматичного здоров’я студентської молоді 2006–2009 років. *Вища освіта України*. Додаток 4. Том 4 (17). 2009. С. 128–134.
2. Малінко О.Г. Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління. *Дир. школи, ліцею, гімназії*. 2002. № 6. С. 38–45.
3. Коваль М.С., Шуневич Б.І. Електронне дистанційне і комбіноване навчання у львівських вищих освітніх закладах. *Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал*. 2006. № 1. С. 199–203.
4. Степашко В.О. Організаційний і психолого-педагогічний аспекти дистанційної освіти. *Освіта і упр.* 2000 (2001). Т. 4. № 1/2. С. 141–148.
5. Гузов Е.А. Дистанційна освіта як психолого-педагогічна проблема. *Шляхи реформування заочної (дистанційної) вищої освіти* : Всеукр. наук.-метод. конф., 11–13 жовтня 2000 р. / Укр. акад. друкарства. Київ, 2000. С. 48–49.
6. Коган Ю.А. Социально-психологические аспекты дистанционного образования. *Психология у XXI столітті: перспективи розвитку* : Матеріали VI Костюківських читань, 28–29 січня 2003 р. / АПН України. Від-ня

психології, віков. фізіології та дефектології. Ін-т психології ім. Г.С. Кос-тюка ; За ред. С.Д. Максименка. Київ, 2003. С. 84–88.

7. Овсянников В.И. Исследование психолого-педагогических основ дистанционного образования. *Открытое образование*. 2004. № 2. С. 7–14.

8. Ханкала А. Педагогічні взаємодії у навчанні на відстані з перспективи психології. *Вісн. Акад. дистанц. освіти*. 2004. № 2. С. 79–84.

9. Добровольська С.В. Психолого-педагогічні аспекти дистанційного навчання як засіб модернізації сучасного процесу освіти. *Упр. шк.* 2004. № 3. С. 27–28.

10. Нотар Ч.Е. Дистанционное образование для развития когнитивных навыков высшего уровня. *Психология обучения: Дайджест рос. и зарубеж. прессы*. 2005. № 9. С. 35–37.

11. Возная И.В., Нестеренко О.М. Активизация процессов восприятия и запоминания теоретического материала в дистанционной форме обучения. *Сучасний український університет: теорія і практика впровадження інноваційних технологій* : Тези доповідей VII Міжнародної науково-методичної конференції. Суми : Видавництво СумДУ, 2008. С. 13–14.

12. Cathy B., Beth D., Amy F. The Effects of Personality Type on Web-Based Distance Learning. *Journal of Educational Technology Systems*. 2007. Volume 35. Number 4. P. 491–506.

13. Allen E., Seaman J. Staying the course online Education in the United States. Copyright 2008 by Sloan. 28 p.

14. Корнієнко О.В. Особиста сторінка Facebook (2017 р.). <https://www.facebook.com/ovkdefender/>.

15. Корнієнко О.В. Medical Psychology (2020). Institute of Biology and Medicine. Kyiv Taras Shevchenko University. <https://www.facebook.com/groups/522233258413026>.

16. Інформаційні технології 2018 : зб. тез V Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців, м. Київ, 17 травня 2018 р. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Відповід. за вип. : М.М. Астаф'єва, Д.М. Бодненко, О.М. Глушак, О.С. Литвин, В.В. Прошкін, С.М. Рижко-Семенюк. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 18–19.

17. Аналітичний портал NapoleonCat <https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-ukraine/2019/03/>.

18. Незалежна Освітня Корпорація TeachHub. <http://teach-hub.com/ideji-vykorystannya-merezhi-facebook-dlya-navchannya/>.

19. Корнієнко О.В. Facebook як платформа аудиторного / дистанційного викладання / навчання (особистий досвід 2018–2021 роки). *International scientific and practical conference Pedagogy, psychology and teaching methods* : conference proceedings, July 16–17 2021. Riga Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 192–196. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-114-5-49>.